

АДНОСІНЫ ЦАРЫЗМУ ДА КАРПАРАТЫЎНАЙ АРГАНІЗАЦЫІ ДВАРАНСТВА БЕЛАРУСІ (1861–1917 гг.)

А. П. Жытко, г. Мінск

Навуковае высвятленне адносін царскай улады да дваранскай карпаратыўнай арганізацыі ў Беларусі знаходзіцца ў рэчышчы агульнай праблемы, якая звязана з вызначэннем месца і ролі дваранства ў краіне на яе капіталістычнай стадыі развіцця. Гэтыя адносіны мелі адкрыта абмежавальны і дыскрымінацыйны характар, таму галоўная задача для даследчыка – гэта перш за ўсё раскрыццё іх матывацыі. Сапраўды, калі саслоўе, якое заўсёды лічылася прыхільнікам расійскага самадзяржаўя, аказваецца яго галоўным ворагам, дык тлумачыць гэта толькі нацыяналістычнымі памкненнямі не выпадае. Тут хутчэй больш правамерна ставіць пытанне аб узначаленні дваранствам Беларусі вызваленчага руху ў краі супраць самадзяржаўя і яго русіфікатарскай палітыкі. Іншая справа, што рух гэты насіў польска-каталіцкую афарбоўку, але ж гэта не мяняе яго антыманархічнай і антыімперскай сутнасці.

Адносіны царскай улады да дваранскай карпаратыўнай арганізацыі ў Беларусі разгледжаны ў дынаміцы, з улікам іх асаблівасцей на розных этапах гісторыі. Гэта дазволіла паказаць, што часамі ўлады вымушаны былі ісці на нязначныя ўступкі. Наколькі палітычна важным лічылася ўзнаўленне дваранскіх вырабаў у Паўночна-Заходнім краі, сведчыць, хаця і безвыніковае, абмеркаванне гэтага пытання ў Дзяржаўным савеце, спробы ўключэння ў парадак дня трэцяй Дзяржаўнай думы, самачыннае аднаўленне іх пасля лютаўскай рэвалюцыі.

Для таго каб зразумець сутнасць палітыкі самадзяржаўя ў адносінах да карпаратыўнай арганізацыі вышэйшага саслоўя краю, неабходна звярнуць увагу на яе структуру, функцыі і ролю як у сістэме ўнутрысаслоўнага жыцця дваранства, так і ў сістэме мясцовага кіравання.

Карпаратыўная арганізацыя расійскага дваранства заканадаўча была аформлена “Даравальнай граматай дваранству” 1785 г., па якой вышэйшае саслоўе атрымала пэўнае самакіраванне, усю павятовую і некаторую частку губернскай улады. Заканадаўства па гэтых пытаннях з некаторымі зменамі захавалася да 1917 г. Пасля далучэння беларускіх зямель да імперыі такія ж прывілеі былі дадзены і наблітэту Беларусі.

Закон прадугледжваў пагубернскую арганізацыю вышэйшага саслоўя. Вышэйшымі органамі таварыстваў з’яўляліся губернскія і павятовыя сходы. Павятовыя сходы звычайна займаліся падрыхтоўкай да губернскіх: праверкай спісаў дваран павета, высвятленнем іх выбарчых правоў, папярэднім абмеркаваннем асобных пытанняў і г. д. Усе вышэйшыя карпаратыўныя справы вырашаліся на губернскіх сходах. На іх заслухоўваліся справаздачы аб выкананні прынятых раней пастаноў, зацвярджаліся зборы на прыватныя дваранскія патрэбы, выбіраліся ўсе службовыя асобы карпаратыўных

органаў: губернскія і павятовыя прадвадзіцелі, дэпутаты і сакратары дваранскіх дэпутацкіх сходаў, засядацелі дваранскіх апек, кандыдаты для замяшчэння шэрагу каронных пасада па мясцоваму кіраванню [1, ст. 167; 381, ст. 80, 91]. Ім належала права – і гэта лічылася адной з важнейшых прывілей – падаваць праз губернскіх прадвадзіцеляў ці дэпутатаў прашэнні ці скаргі губернскаму начальству, міністрам і непасрэдна імператару.

Прадвадзіцелі дваранства з'яўляліся адным з важнейшых інстытутаў і ў дваранскай саслоўнай арганізацыі, і ў сістэме мясцовага кіравання. Кола абавязкаў прадвадзіцеляў было вельмі шырокім і разнастайным. Адзін пералік камісій і камітэтаў, у якіх яны з'яўляліся старшынямі ці членамі, сведчыць аб дачыненні іх амаль што да ўсіх сфер мясцовага кіравання і гаспадаркі [1, ст. 294, 295]. Губернскі прадвадзіцель афіцыйна лічыўся першай пасля губернатара асобай у губерні. Калі губернскі прадвадзіцель усёж-такі часткова засланыўся губернскай уладай, то павятовы быў сапраўды гаспадаром павета. Ён фактычна замяняў павятовае звяно ў мясцовым бюракратычным апарате.

Так, кола дзейнасці павятовых прадвадзіцеляў дваранства ахоплівала ўсе бакі жыцця насельніцтва павета як у грамадскіх і саслоўна-дваранскіх, так і ў судовых і ў адміністрацыйных адносінах. На пачатку ХХ ст. яны былі старшынямі дваранскай апекі, павятовых з'ездаў па выбарах у Дзярждуму, павятовага з'езда міравых пасрэднікаў, чыншавай камісіі, устаноў па воінскай і ваенна-конскай павіннасцях, землеўладкавальнай камісіі, бальнічнага савета, камітэта грамадскай аховы здароўя, камітэта папачыцельства аб народнай цвярозасці, ацэначнай камісіі, часовага камітэта па кіраванні арыштанцкім домам, камісіі па састаўленні спісаў прысяжных засядацеляў і г. д. Па ўсіх гэтых установах прадвадзіцель дваранства нёс адказнасць як па нагляду за іх законнай дзейнасцю, так і за справаводства ўсіх падначаленых яму канцылярыяў. Акрамя гэтага, прадвадзіцель павятовага дваранства павінен быў удзельнічаць у сходах прадвадзіцеляў і дэпутатаў дваранства губерні, асобай канцылярыі акруговага суда і судзебнай палаты, ажыццяўляць праверку рашэнняў сялянскіх таварыстваў аб выгнанні распусных сваіх членаў, правяраць дзейнасць земскіх начальнікаў і валасных упраў, выдаваць розныя пасведчанні і г. д. [2, с. 170]

У беларускіх губернях апошнія выбары ў павятовыя і губернскія дваранскія сходы адбыліся ў канцы 1858 — пачатку 1859 г. Наступныя павінны былі адбыцца ў снежні 1861 г. і ў студзені 1862 г. Але з 1861 г. у краі пачаліся хваляванні сярод дваранства рымска-каталіцкага веравызнання, якія складалі тут абсалютную большасць у параўнанні з прадстаўнікамі іншых канфесій. Таму ўжо на пачатку 1861 г. у адпаведнасці з царскім указам адтэрміноўваліся дваранскія выбары ў Віленскай, Ковенскай і Гродзенскай губернях у сувязі з пераводам іх на ваеннае становішча [3, л. 75]. На падставе правіл ад 5 жніўня 1861 г. пры абвешчэнні пераводу якіх-небудзь мясцовасцей Заходняга краю на ваеннае становішча генерал-губернатару давалася права вызваляць ад займаемых пасада чыноўнікаў усіх устаноў [4]. З 27 кастрычніка 1861 г. гэта правіла распаўсюджвалася і на прадвадзіцеляў

дваранства заходніх губерняў [2, с. 40]. У сувязі з адтэрміноўкай дваранскіх выбараў прадвадзіцель дваранства Віцебскай губ. меў намер склікаць губернскі сход у 1862 г. для абмеркавання такіх прыватных пытанняў, як аб заснаванні таварыства сельскай гаспадаркі, ахвяраванні сродкаў на адкрыццё жаночай навучальнай установы ў Віцебску і г. д. Але міністр унутраных спраў забараніў скліканне гэтага сходу [5, л. 11, 17].

Пасля пачатку паўстання, у якім актыўны ўдзел бралі дваране-католікі, рэпрэсіі ў адносінах да вышэйшага саслоўя краю ўзмацніліся. Так, па ўказу ад 18 красавіка 1863 г. у сувязі з выхадам у адстаўку 28 асоб Гродзенскай губ., якія займалі пасады павятовых прадвадзіцеляў дваранства, павятовых суддзяў і міравых пасрэднікаў, гэтыя пасады былі замешчаны чыноўнікамі па прызначэнні ўрада [3, л. 75]. Спачатку гэты ўказ распаўсюджваўся толькі на вакантныя пасады. Па прадстаўленні Заходняга камітэта ў адпаведнасці з указам ад 27 мая 1864 г. усе службовыя месцы ў краі, а таксама і іх начальнікі, якія мелі непасрэднае дачыненне да народа, павінны былі быць заменены выключна асобамі рускага паходжання [6, л. 60].

Па законе ад 17 сакавіка 1867 г., начальніку Паўночна-Заходняга краю было дадзена права замяшчаць пасады ўсіх прадвадзіцеляў дваранства толькі асобамі рускай нацыянальнасці па прызначэнні урада [6, л. 104]. У выніку пасады прадвадзіцеляў дваранства ў краі занялі альбо мясцовыя рускія памешчыкі, альбо чыноўнікі з унутраных губерняў імперыі, якія нават не прыналежалі да дваранскага саслоўя. Пазней МУС вымушаны быў прызнаць, што рускія памешчыкі не мелі ў краі ні ўплыву, ні аўтарытэту.

Тыя ж з прызначаных прадвадзіцеляў, якія не валодалі зямельнай уласнасцю ў беларускіх паветах, “яшчэ менш адпавядаюць свайму прызначэнню. Першых мясцовыя дваране пад уплывам глухой палітычнай варажасці ігнаруюць, а другіх прама цураюцца...” [6, л. 63].

Але ўжо праз некаторы час склалася сітуацыя, што пасады некаторых павятовых прадвадзіцеляў дваранства немагчыма было замяшчаць рускімі землеўладальнікамі ў сувязі з тым, што ў краі яны ці фармальна валодалі землямі, альбо не жадалі служыць. Таму ў 1868 г., калі Аляксандр II праязджаў праз Вільню, генерал-губернатару Патапаву было дазволена ў крайніх выпадках прызначаць на пасады павятовых прадвадзіцеляў дваранства асоб каталіцкага веравызнання [2, с. 42]. У выніку значная большасць пасадаў прадвадзіцеляў дваранства была замешчана католікамі з асяроддзя буйнейшых і ўплывовых памешчыкаў. Пры гэтым яны бестэрмінова заставаліся на гэтых пасадах [6, л. 105]. У прыватнасці, толькі ў Мінскай губ. на канец 1869 г. з 9 павятовых прадвадзіцеляў дваранства 7 былі католікамі. Гэта — Ваньковіч (Мінскі павет), Наркевіч-Юдка (Ігуменскі), Кяневіч (Мазырскі), Горватт (Рэчыцкі), князь Друцкі-Любецкі (Пінскі), Вайніловіч (Слуцкі) і граф О’Рурк (Навагрудскі) [7, л. 24].

Пад уплывам мясцовых дваран Патапаў у сваіх справаздачах па ўпраўленні краем за 1871—1873 гг. паставіў пытанне аб магчымасці правядзення дваранскіх сходаў і выбараў на іх асоб на замяшчэнне пасадаў ад дваранства. На справаздачы Аляксандр II зрабіў паметку: “Абмеркаваць”.

Але на запыт міністэрства ўнутраных спраў да новага Віленскага генерал-губернатара, якім будзе меркаванне апошняга, Каханаў спаслаўся на складанае міжнароднае становішча імперыі ў сувязі з руска-турэцкай вайной і рэкамендаваў адкласці вырашэнне дадзенага пытання на больш позні тэрмін [8, л. 1-2].

Акрамя гэтага, Каханаў лічыў, што павятовыя прадвадзіцелі дваранства рымска-каталіцкага веравызнання садзейнічалі правядзенню ў краі польскага ўплыву. Ён выдаў распараджэнне, па якому новыя вакансіі прадвадзіцеляў дваранства павінны замяшчацца толькі з ліку дваран рускага паходжання. Але ў сувязі з тым, што ў краі было мала рускіх дваран-землеўласнікаў, якія маглі б бясплатна выконваць абавязкі прадвадзіцеляў, ён лічыў, што неабходна аднавіць у кожным павеце з'езды міравых пасрэднікаў, на якіх старшынствавалі б прадвадзіцелі дваранства. Такім чынам, пасада старшыні і адначасова прадвадзіцеля была б платнай [9, с. 223].

У 1885—1886 гг. Каханаў распачаў перапіску з міністрам унутраных спраў аб аднаўленні з'езда міравых пасрэднікаў. У выніку па законе ад 30 мая 1888 г. яны былі адноўлены ва ўсіх губернях Паўночна-Заходняга краю [10]. Гэты закон прывёў да карэнных змен у складзе прадвадзіцеляў дваранства, таму што сумяшчэнне пасады старшынь павятовых з'ездаў міравых пасрэднікаў і прадвадзіцеляў дваранства католікамі супярэчыла закону ад 22 мая 1864 г., па якому католікі не маглі займаць пасады, якія былі блізка звязаныя з народам. На гэтай падставе Каханаў цыркулярам ад 12 ліпеня 1888 г. прапанаваў начальнікам губерняў звольніць усіх павятовых прадвадзіцеляў дваранства рымска-каталіцкага веравызнання і замяніць іх праваслаўнымі, што ў хуткім часе і было зроблена [3, л. 77]. На канец стагоддзя абсалютная большасць прадвадзіцеляў дваранства былі выхадцамі з унутраных губерняў імперыі.

На пачатку ХХ ст. рэзка абвастрылася як унутрыпалітычнае, так і знешнепалітычнае становішча Расіі. Пытанне аб аднаўленні Рэчы Паспалітай у межах 1772 г. усё часцей падымалася і ў Польшчы, і за яе межамі. Польскі сепаратызм стаў больш адчувальным. Пры гэтым разыгрывалася і палітычная карта Беларусі. Найбольш моцнай эканамічнай і палітычнай сілай у краі з'яўлялася памеснае дваранства рымска-каталіцкага веравызнання. Новыя імпульсы адчулі губернатары беларускіх губерняў. Таму, відаць, невыпадкава Магілёўскі губернатар Клінгенберг у сваёй справаздачы за 1902 г. узяў пытанне аб прызначэнні на пасады павятовых прадвадзіцеляў дваранства мясцовых дваран. Мінскі губернатар падтрымаў гэтую ініцыятыву. Акрамя таго, ён прапанаваў арганізаваць выбары кандыдатаў на пасаду губернскага прадвадзіцеля дваранства. На яго думку, выбары павінны адбыцца на дваранскіх дэпутацкіх сходах і сходах павятовых прадвадзіцеляў дваранства, пры гэтым кандыдаты павінны выбірацца толькі з ліку павятовых прадвадзіцеляў дваранства [6, л. 3, 7, 8]. Гродзенскі губернатар выказаўся і за выбары дэпутатаў дваранскіх сходаў і апек [6, л. 18]. Але сур'ёзнай рэакцыі з боку ўрада і імператара на гэтыя прапановы не адбылося.

У канцы 1904 г. актывізаваўся ліберальна-апазіцыйны (асноўную

сацыяльную сілу складала дваранская інтэлігенцыя) і сацыялістычны рух. Імперыя імкліва набліжаліся да рэвалюцыі. Адным з галоўных пытанняў было нацыянальнае. У сувязі з гэтым вельмі неахвотна, але вымушана, урад пачаў прадпрымаць некаторыя прэвентыўныя меры.

Імянным указам Сенату ад 12 снежня 1904 г. даручалася распрацаваць шэраг мер па замацаванні дзяржаўнага і грамадскага ладу. У прыватнасці, прапаноўвалася “перагледзець дзейнічаючыя пастановы, якія абмяжоўвалі правы іншародцаў і ўраджэнцаў асобных мясцовасцей імперыі” [6, л. 389].

Адна з праблем, якая патрабавала свайго вырашэння, была праблема аднаўлення дваранскіх выбараў у 9 заходніх губернях. Гэтымі пытаннямі заняўся Камітэт Міністраў на сваіх пасяджэннях 15, 22 і 23 сакавіка 1905 г. У выніку дыскусій, якія разгарэліся на гэтых пасяджэннях, урад выказаўся за “аднаўленне дваранскіх сходаў з прадстаўленнем ім права выбіраць дэпутатаў і павятовых прадвадзіцеляў дваранства” [2, с. 10]. Пры гэтым большасць членаў Камітэта Міністраў не пагадзілася з тым, што ў выніку выбараў пасады прадвадзіцеляў зоймуць выключна асобы польскага паходжання. Яны матывавалі гэта тым, што ў некаторых мясцо-васцях краю існуе колькасная перавага рускіх прадстаўнікоў. Акрамя гэтага, практыка паказала, што ў шматлікіх сельскагаспадарчых таварыствах краю, у якіх бралі ўдзел як католікі, так і праваслаўныя, апошнія нярэдка выбіраліся старшынямі.

Як ужо было адзначана, у 9 заходніх губернях прызначаныя ад урада павятовыя прадвадзіцелі дваранства адначасова выконвалі як функцыі прадвадзіцеляў, так і функцыі старшын павятовых з’ездаў міравых пасрэднякаў. Па сутнасці, яны сканцэнтравалі ў сваіх руках усю адміністрацыйную ўладу ў паветах. У сувязі з гэтым пытанне аб функцыях выбарных прадвадзіцеляў было адным з галоўных. Камітэт Міністраў зыходзіў з таго, што “асноўная мэта нашай палітыкі ў дзевяці заходніх губернях павінна застацца нязменнаю і зыходзіць з умацавання рускай перавагі і аслаблення тут польскага ўплыву” [6, л. 390]. Таму “ускладанне ў Заходнім краі на прадвадзіцеляў дваранства, якія пры аднаўленні выбараў могуць аказацца выбранымі з ліку палякаў, адміністрацыйных абавязкаў наўрад ці магчыма. Раз-пораз яно можа быць шкодным для поспеху рускай справы ў краі. Было б вельмі складаным даручыць ім вядзенне сялянскай справы і нагляд у гэтых адносінах за земскімі начальнікамі з правам іх абрэвізавання, а таксама пажадана ўстраніць прадвадзіцеляў-палякаў і ад старшынства ў вучылішчых саветах” [6, л. 390].

Выкладзеныя меркаванні прывялі ўрад да пераканання аб перадачы павятовым прадвадзіцелям дваранства толькі ўнутрыаслоўных функцый. Усе ж адміністрацыйныя абавязкі павінны выконваць старшыні павятовых з’ездаў міравых пасрэднякаў. Пры гэтым была і агаворка ў тым сэнсе, што калі прадвадзіцель акажацца адданым рускай справе, то яму, у якасці выключэння, могуць перадавацца і функцыі старшыні павятовага з’езда міравых пасрэднякаў.

Камітэт Міністраў вырашыў, што міністр унутраных спраў павінен

унесці прапановы ўрада для разгляду ў Дзяржаўным савеце (без папярэдніх зносін з ведамствамі і генерал-губернатарамі), які зацвердзіць іх у прымальна кароткі тэрмін. Хаця ў імянным указе ад 1 мая 1905 г. і гаварылася аб узнаўленні дваранскіх выбараў у 9 заходніх губернях, але тут быў і дадатак, па якім асобы польскага паходжання не маглі займаць адміністрацыйныя пасады па ведамстве міністэрства ўнутраных спраў. Калі ж улічыць, што ў цэнтральных губернях і, асабліва, ў паветах старшынямі гэтых адміністрацыйных пасада павінны быць прадвадзіцелі дваранства, то ў заходніх губернях, дзе патэнцыяльнымі прадвадзіцелямі маглі быць католікі, узнікла праблема: як сумясціць палажэнне аб выбарах і функцыі прадвадзіцеляў дваранства? [3, л. 427; 256, л. 394]

Пытанне аб узнаўленні дваранскіх выбараў абмяркоўвалася ў Дзяржаўным савеце 5 і 30 лістапада 1905 г. На пасяджэнні 30 лістапада было адзначана, што ў сучасных умовах у сувязі з выданнем маніфеста 17 кастрычніка 1905 г. такі закон не можа быць прыняты без адабрэння Дзяржаўнай думы. З другога боку, на падставе царскага наказу ад 23 верасня 1905 г. разгляду Дзяржаўнага савета належалі ўсе справы, якія не цярпелі адкладу. У сувязі з гэтым 25 членаў Дзяржсавета палічылі, што пастаўленае пытанне якраз адпавядае царскаму ўказу. Але законапраект, які падрыхтаваў МУС, быў прадстаўлены не Булыгіным, а ўпраўляючым МУС Дурнаво. Апошні ўнёс папраўкі ў законапраект, па якому павятовыя прадвадзіцелі дваранства ў 9 заходніх губернях надзяляліся тымі ж паўнамоцтвамі, што і прадвадзіцелі ўнутраных расійскіх губерняў, гэта значыць не толькі саслоўнымі, але і адміністрацыйна-упраўленчымі. 25 членаў Дзяржсавета абгрунтавалі сваю пазіцыю тым, што ў краі дваранства з вялікім нецярпеннем чакае практычнай рэалізацыі закона ад 1 мая 1905 г. Калі пытанне будзе вырашана станоўча, то першыя дваранскія выбары ў Заходнім краі могуць быць завершаны да выбараў дэпутатаў у Дзяржаўную думу ад гэтых губерняў. Гэтыя члены Дзяржсавета адзначалі, што “неадкладнае вяртанне мясцоваму дваранству правоў, якіх яно доўгі час было пазбаўлена, несумненна, задаволіць яго і будзе спрыяць мірнаму цячэнню жыцця ў краі” [2, с. 85]. На іх думку, колькасць дэпутатаў ад 9 заходніх губерняў разам з Царствам Польскім будзе складаць значную аднародную групу ў Думе. Таму яны спадзяваліся, што ўзнаўленне дваранскіх выбараў у краі паспрыяе расколу паміж дэпутатамі ад заходніх губерняў і Царства Польскага. 25 членаў Дзяржсавета былі супраць перадачы законапраекта ў Думу, таму што яна магла сабрацца не раней канца першай чвэрці 1906 г. Дума ж, у сваю чаргу, у якасці першапачатковых праблем будзе разглядаць аграрнае, яўрэйскае, земскае і іншыя пытанні.

50 членаў Дзяржсавета лічылі, што калі б за аснову быў прыняты распрацаваны Камітэтам Міністраў і ўхвалены Булыгіным законапраект, то ён падлягаў бы неадкладнаму разгляду. Але рэдакцыя Дурнаво мяняла пытанне карэнным чынам. Таму такую сур’ёзную праблему, на іх думку, павінна вырашаць толькі Дзярждума. Акрамя гэтага, яны лічылі, што калі прыняць прапанаваны праект, то ўсё роўна дваранскія выбары адбудуцца, у

лепшым выпадку, не раней лютага 1906 г. Да гэтага часу выбары ў Дзярждуму будуць праведзены. Такім чынам, так ці інакш, а разлічваць на вернападданніцкія пачуцці дваранства заходніх губерняў не прыходзілася [2, с. 87].

На думку нязначнай часткі членаў Дзяржсавета, Дума паставіць пытанне аб рэформе органаў мясцовага кіравання, што ўрэшце прывядзе яго да бессаслоўнай формы, таму няма ніякага сэнсу спяшацца з законазацвярджэннем гэтага праекта. У выніку 2/3 членаў Дзяржсавета прагаласавалі аб перадачы законапраекта праз міністра ўнутраных спраў у Дзяржаўную думу.

Думку правага крыла Дзяржсавета агучыў Зіноўеў. Ён сцвярджаў, што ўзнаўленне дваранскіх выбараў у 9 заходніх губернях прывядзе да хуткага ўзмацнення польскага ўплыву, а край апынецца ў тым становішчы, у якім ён быў да 1863 г., калі дваранства Мінскай і Ковенскай губерняў выказалася за далучэнне гэтых губерняў да Польшчы [2, с. 88].

У адпаведнасці з указам ад 5 кастрычніка 1906 г. (арт. 171) пасады павятовых прадвадзіцеляў дваранства ў губернях Ковенскай, Віленскай і Гродзенскай з дазволу генерал-губернатара было прадпісана замяшчаць толькі мясцовымі дваранамі-землеўласнікамі няпольскага паходжання. У губернях жа Віцебскай, Мінскай і Магілёўскай католікі маглі замяшчаць гэтыя пасады толькі з дазволу міністра ўнутраных спраў [11, с. 21].

У сувязі з тым, што I і II Думы аддалі прыярытэт аграрнаму пытання, вырашэнне праблемы аб узнаўленні дваранскіх выбараў у заходніх губернях адцягвалася. 21 судзеня 1910 г. Падольскі губернскі прадвадзіцель дваранства І.Раковіч у дакладной запісцы на імя П.А.Сталыпіна прапанаваў правесці дваранскія выбары ў 9 заходніх губернях па двух нацыянальных курях — рускай і польскай. Пры гэтым руская курья павінна была выбраць з свайго асяроддзя ўсіх прадвадзіцеляў дваранства, сакратара дваранскага дэпутатскага сходу, а таксама палову дэпутатаў дваранскіх сходаў і палову засядацеляў дваранскіх апек. Польскай жа курьі выпадала выбраць толькі астатнюю палову дэпутатаў і засядацеляў [2, с. 95].

Ад пытання аб дваранскіх выбарах не застаўся ў баку і Савет аб'яднаных дваранскіх таварыстваў. У 1910 г. пры Савеце была створана спецыяльная камісія па справах заходніх губерняў. Ужо 26 лістапада і 14 снежня 1910 г. яна абмеркавала пытанне аб дваранскіх выбарах у Заходнім краі. Прааналізаваўшы сітуацыю, камісія прыйшла да высновы, што ў перыяд першай рэвалюцыі польскае дваранства 9 заходніх губерняў імкнулася адарвацца ад Расіі. Пры гэтым антаганізм паміж польскім і рускім вышэйшым саслоўем яшчэ больш абвастрыўся. Таму камісія прыйшла да высновы, што хадайніцтва аб узнаўленні дваранскіх выбараў у гэтых губернях і аб прадстаўніцтве дваранства ад гэтых тэрыторый у Дзяржаўным савеце ў дадзены час з'яўляецца несвоечасовым [2, с. 114].

У 1913 г. старшыня камісіі па справах заходніх губерняў кн. Н.П.Урусаў адрасаваў пісьмы з шасцю пытаннямі ўсім губернскім прадвадзіцелям дваранства 9 губерняў наконт узнаўлення выбараў. У сувязі з гэтым Віленскі

губернскі прадвадзіцель дваранства Красоўскі выказаўся наступным чынам: “Дваранства заходніх губерняў толькі часткова рускае, у большасці выпадкаў, асабліва ў трох губернях былога Віленскага генерал-губернатарства, польскае. Гэтыя часткі дваранства жывуць адасобленым жыццём і за рэдкім выключэннем маюць адзін з адным дзелавыя зносіны. Курьяльная сістэма выбараў у Дзяржаўную думу і земствы яшчэ больш адасабляюць гэтыя часткі вышэйшага саслоўя. У сувязі з гэтым у дадзены час нерэальна ўзнаўляць выбары, таму што ў Заходнім краі няма аднароднай дваранскай карпарацыі, а ёсць два дваранствы: рускае і польскае. Пры гэтым апошняе па сваёй згуртаванасці і інтэнсіўнасці карпаратыўнага жыцця значна пераўзыходзіць першае і таму, незалежна ад сваёй колькасці, мела б заўсёды перавагу на выбарах. Таму аднаўленне дваранскіх выбараў было б ўзнаўленнем іх толькі для польскага дваранства і стратай рускім дваранствам усякага прадстаўніцтва” [2, с. 155]. У гэтым жа сэнсе выказаліся і іншыя губернскія прадвадзіцелі дваранства Заходняга краю: Віцебскі — Рэнгартан, Мінскі — Даўгова-Сабураў і Магілёўскі — Бондыраў.

Пытанне аб аднаўленні выбараў у 9 заходніх губернях падымалася ў III Дзярждуме ў сувязі з увядзеннем земстваў. Але праваакцыябрысцкая большасць забалаціравала яго. Прынамсі, П.А.Сталыпін указваў, што ў апошні час наглядаецца спешная перафарбоўка Заходняга краю ў польскую фарбу, а ўвядзенне выбарных дваранскіх пасад толькі садзейнічае гэтай перафарбоўцы [2, с. 155].

Пытанне аб тым, чаму не былі рэалізаваны палажэнні закону ад 1 мая 1905 г., зноў было паднята ў пачатку 1914 г. у IV Дзярждуме. Яго агучыла фінансавая камісія Думы пры разглядзе пытання аб павышэнні акладу засядацеля дваранскай апекі па Віленскай губ. Тлумачэнні МУС аб прычынах неаднаўлення дваранскіх выбараў у Заходнім краі камісію не пераканалі. Але пачатак Першай сусветнай вайны адклаў гэтае пытанне на няпэўны час.

Па разрозненых архіўных матэрыялах можна меркаваць, што пасля Лютаўскай рэвалюцыі адбыліся дваранскія выбары ў Мінскай і Магілёўскай губернях. Прызначаемыя ад царскага ўрада прадвадзіцелі дваранства былі заменены выбарнымі. У архіве Віцебскага губернскага прадвадзіцеля дваранства ёсць дакумент, на падставе якога мы можам канстатаваць, што 9 лістапада 1917 г. сакратар Віцебскага дваранскага дэпутацкага сходу папрасіў сакратароў Мінскага і Магілёўскага сходаў растлумачыць, на падставе якіх законаў прызначаныя ад урада павятовыя прадвадзіцелі дваранства былі заменены выбарнымі. Дваранскія дэпутацкія сходы дзейнічалі прыкладна да 25 лістапада 1917 г. Гэта дата звароту Віцебскага губернскага распарадчага камітэта да Віцебскага прадвадзіцеля дваранства аб ліквідацыі дваранскіх устаноў [12, л. 22, 24].

Такім чынам, калі ў цэлым дваранскія карпаратыўныя арганізацыі ў Расійскай імперыі захоўвалі сваю прыхільнасць да царызму на працягу ўсяго перыяду капіталізму, то ў Беларусі становішча складвалася інакш. Апазіцыйнасць большай часткі дваранства каталіцкага веравызнання Паўночна-Заходняга краю да царскай улады стала прычынай таго, што

палітыка царызму ў адносінах да дваранскага карпаратыўнага самакіравання ў краі пасля 1863 г. характарызувалася непаслядоўнасцю тактычных прыёмаў. Гэта тлумачылася як унутраным, так і знешнепалітычным становішчам, а таксама пазіцыяй тых ці іншых генерал-губернатараў. Разам з тым генеральная лінія палітыкі ўрада на працягу ўсяго разглядаемага перыяду вытрымлівалася цвёрда і ўпэўнена. Яна была накіравана на паслядоўную русіфікацыю краю, узмацненне рускага ўплыву, аслабленне сепаратызму вышэйшага саслоўя рымска-каталіцкага веравызнання, у рэшце рэшт — на недапушчэнне распаду імперыі.

Літаратура

1. Свод законов Российской империи. СПб., 1876. Т. 9.
2. Справка по вопросу о восстановлении собраний и выборов дворянства в девяти западных губерниях (Составлена канцелярией постоянного Совета объединенных дворянских обществ). Б.м., б.г. Ч. 3.
3. РДГА, ф. 1276, воп. 1, спр. 106.
4. ПСЗ. 2-е собр. Т. 36. Отд. 2. № 37328.
5. НГАБ, ф. 1430, воп. 1, спр. 31058.
6. РДГА, ф. 1283, воп. 1, спр. 41.
7. НГАБ, ф. 295, воп. 1, спр. 1828.
8. РДГА, ф. 1283, воп. 1, спр. 7.
9. Исторический обзор деятельности Комитета Министров. У 5 т. СПб., 1902. Т. 4.
10. ПСЗ. 3-е собр. Т. 8. Отд. 1. № 5281.
11. Блосфельдт Г. Э. Российское дворянство. Указания и разъяснения. 1901–1910 гг. СПб., 1910.
12. НГАБ, ф. 2512, воп. 1, спр. 1096.